

ZEYD b. EBÛ ÜNEYSE

almaktadır. Zeyd b. Ebû Üneyse 124 veya 125 (742 veya 743) yılında Ruhâ'da genç yaşta vefat etti, 119'da (737) öldüğü de zikredilmiştir.

Cezîre bölgesinde meşhur bir muhad-dis ve zamanının önde gelen âlimlerinden olan, rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'ye alınan Zeyd b. Ebû Üneyse A'meş, İbn Sa'd, Yahyâ b. Maîn, Zühîlî, Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Fesevî, Nesâî ve İbn Hibbân gibi âlimler tarafından sika kabul edilmiş, öte yandan Ahmed b. Hanbel onun naklettiği hadisler içinde bazı münker rivayetlerin bulunduğunu söylemiş, kendisini "mukâribü'l-hadîs" ve "sâlih" sıfatlarıyla anarak çok üst mertebede bir râvi olmadığına işaret etmiştir. Zeyd b. Ebû Üneyse hadisçiliği yanında geniş bir kültüre de sahipti. Aynı zamanda dinî yaşantısıyla da çevresine örnek olmuş, takvâ sahibi bir âlimdi. Onun muhaddisler nazarında muteber bir şahsiyet kabul edildiğini gösteren bir rivayette göre talebesi ve arkadaşı Ubeydullah b. Amr, A'meş'in huzuruna gelip on hadis dinlemiş, daha fazlasını istediğinde A'meş bunu kabul etmemiş, kendisine, "Bu kişi Zeyd b. Ebû Üneyse'nin öğrencisidir" denildiğinde ise ona yaklaşık elli hadis daha rivayet etmiştir (Mizzî, X, 22).

BİBLİYOGRAFYA :

Yahyâ b. Maîn, *et-Târîh*, II, 182; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, III, 388; Ukaylî, *ed-Du'afâ*? (nşr. Hamdî b. Abdülmeccid es-Selefi), Riyad 2000, II, 428; IV, 1505-1506; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dil*, III, 556; IX, 129-130; İbn Hibbân, *eş-Sikât*, VI, 315; Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ*? (nşr. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), Beyrut 1406/1986, I, 303; III, 191; Mizzî, *Tezhibü'l-Kemâl*, X, 18-23; İbn Abdülhâdî, *Ulemâ'ü'l-hadîs*, I, 219-220; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*?, VI, 88-89; a.m.f., *Mizânü'l-İtidâl* (nşr. Ali M. Muavvaz v.dğr.), Beyrut 1416/1995, III, 146; İbn Hacer, *Tezhibü't-Tezhib*, III, 397-398; İbnü'l-Mibred, *Bahrü'd-dem fi men tekelleme fihî'l-İlmâm Ahmed bi-medh ev zem* (nşr. Ebû Üsâme Vasıyyullah b. Muhammed b. Abbas), Riyad 1409/1989, s. 163-164.

CEMAL AĞIRMAN

ZEYD b. ERKAM

(زيد بن أرقم)

Ebû Amr Zeyd b. Erkam
b. Zeyd el-Hazrecî
(ö. 68/688)

Sahâbî.

Uhud Gazvesi'nde on üç yaşından küçük olduğu için Hz. Peygamber'in savaşa katılmalarına izin vermediği çocuklar arasında yer aldığına göre Medine'de 612 yılı civarında doğmuştur. Hazrec kabilesinden

olup ensarin meşhurlarındandır. Künyesi Ebû Amr, Ebû Âmir, Ebû Saîd, Ebû Sa'd, hatta Ebû Üneyse şeklinde kaydedildiğine göre onun bu adlarda, ayrıca Sâbit, At-tâb, Muhammed, Kâ'b adlarında oğullarının, Üneyse ve Seriyye adlarında kızlarının olduğu anlaşılmaktadır. Resûl-i Ekrem, Zeyd ile birlikte savaşa katılmak isteyen çocukları geride kalanlara bekçilik yapmakla görevlendirmişti. Uhud'a katılmayan Zeyd daha sonra Hendek Gazvesi'nde ve ardından gerçekleşen on dokuz gazvenin on yedisinde bulundu. Yetim olduğundan Abdullah b. Revâha onu himayesine aldı, kendisini bineğinin arkasında Mûte Savaşı'na götürdü. Hz. Ali'nin yakınlarından olan Zeyd, Siffin'de onun yanında savaştı. Zeyd'in bu yakınlığı Hz. Ali ile ilgili Sekaleyn rivayetiyle (bk. SEKALEYN), "Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır" rivayetine (*Müsned*, IV, 368), ayrıca ilk müslümanın ve Hz. Peygamber'le ilk defa namaz kılanın Ali olduğuna, Hz. Ali'nin kapısı dışında mescide açılan bütün kapıların kapatılmasına dair rivayetlere (a.g.e., IV, 369) ve Hz. Ali yanlısı daha başka haberlere de yansımıştır. Okuma yazma bilen Zeyd vahiy kâtipleri arasında yer aldı. Ayrıca onun bazı hadisleri yazıp Enes b. Mâlik'e gönderdiği de bilinmektedir (M. Mustafa el-A'zamî, s. 64). Berâ b. Âzîb ile ortak ticaret yaptığı için ticarete dair, özellikle de altın ve gümüş paraların birbiriyle değişimi konusunda bilgi sahibiydi. Resûl-i Ekrem'in sağlığında Zeyd'in gözlerini kaybettiği, kendisini ziyarete gelen Resûlullah'a bu haline sabredeceğini söylediği, bunun üzerine Resûlullah'ın kendisini cennetle müjdelediği, Hz. Peygamber'in vefatından sonra gözlerinin tekrar görmeye başladığı konularında kızı Üneyse'den gelen rivayetler vardır.

Zeyd, Benî Mustalik veya Tebük Gazvesi'nde münafıkların reisi Abdullah b. Übey b. Selûl'ün, "Muhammed'in yanında bulunanlara yardım etmeyin ki dağılıp gitsinler; eğer Medine'ye dönersek güçlü olanlar zayıf olanları oradan çıkaracak" dediğini işitmiş ve bunu amcası vasıtasıyla Hz. Peygamber'e bildirmişti. Resûl-i Ekrem önce Zeyd'i çağırıp bu haberi kendisinden dinlemiş, ardından Abdullah b. Übey b. Selûl'ü huzuruna getirterek ona ve arkadaşlarına bu sözleri söyleyip söylemediklerini sormuş, onların Allah adına yemin ederek böyle bir şey söylemediklerini ifade etmeleri üzerine Resûl-i Ekrem onları haklı bulmuş, bu durumda Zeyd yalancı

durumuna düştüğünden kavmi tarafından kınanmıştı. Buna çok üzülen Zeyd geceyi üzüntü içinde geçirmişti. Ertesi gün münafıkların o sözleri söylediklerini beyan eden âyetler (el-Münâfikûn 63/7-8) nâzil olunca Hz. Peygamber Zeyd'e, "Allah senin doğru söylediğini bildirdi ey Zeyd!" diyerek onu sevindirmişti. İleri yaşlarda Küfe'ye yerleştiği ve Kinde semtinde bir ev yaptırdığı kaydedilen Zeyd, Kinde'de 66 (686) veya 68 (688) yılında vefat etti.

Zeyd b. Erkam birçok hadis rivayet etmiş, sahâbeden Abdullah b. Abbas ile Enes b. Mâlik, tâbiinden Abdurrahman b. Ebû Leylâ, Ebû Amr Sa'd b. İyâs eş-Şeybânî, Ebû İshak Süleyman b. Ebû Süleyman eş-Şeybânî, Tâvûs b. Keysân, Atâ b. Ebû Rebâh, Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî gibi birçok râvi ondan hadis nakletmiştir. Yaşlılık döneminde kendisine hadis sorulduğunda artık ihtiyarladığı için unutmaya başladığını ve hadis nakletmenin zorluğunu ileri sürerek rivayette bulunmazdı. Zeyd'in naklettiği birçok hadis *Kütüb-i Sitte*'de ve diğer hadis kitaplarında yer almış, bunlardan tekrarlarıyla birlikte seksen dördünü Ahmed b. Hanbel *el-Müsned*'ine almıştır (IV, 366-375).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, IV, 366-375; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 18; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 556-558; İbn Asâkir, *Târîhu Dumaşk* (Amrî), XIX, 256-274; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, II, 276; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*?, III, 165-168; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 560; M. Mustafa el-A'zamî, *Küttâbü'n-nebî*, Riyad 1401/1981, s. 64.

BÜNYAMİN ERUL

ZEYD b. ESLEM

(زيد بن أسلم)

Ebû Üsâme Zeyd b. Eslem
el-Adevî el-Ömerî
(ö. 136/754)

Tâbiin âlimi.

Hz. Ömer'in âzatlısı Eslem'in oğlu olup Medine tefsir ekolünün öncülerindedir. Aralarında babası Eslem, ağabeyi Hâlid ile Abdullah b. Ömer, Ebû Hüreyre, Hz. Âişe, Câbir b. Abdullah, Seleme b. Ekvâ', Enes b. Mâlik, Atâ b. Yesâr ve Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî gibi isimlerin yer aldığı birçok sahâbî ve tâbiinden hadis rivayet etti. Ancak Ebû Hüreyre ve Câbir b. Abdullah'tan semânin olmadığı da kaydedilmiştir (Mizzî, X, 15). Kendisinden rivayette bulunanlar arasında oğulları Üsâme, Abdullah ve Abdurrahman ile Atâ b. Yesâr, Ey-yûb es-Sahtiyânî, Yahyâ b. Saîd el-Ensâ-

rı, Evzâi, Ma'mer b. Râşid, Mâlik b. Enes, Süfyân es-Sevrî ve Süfyân b. Uyeyne gibi isimler yer almaktadır.

Zeyd b. Eslem'in Mescid-i Nebevî'de bir hadis ve fıkıh meclisi vardı. Ebû Hâzım Seleme b. Dînâr en az kırk fıkıh öğrencisinin bu halkada devamlı surette bulunduğu zikreder. Ellerindeki imkânları bir-biriyle paylaşan, hadisler üzerine lüzumsuz tartışmalara girmeyen talebeleri kendisinden son derece çekinir, onun dersini dinlerken yahut soru sorarken çok dikkatli davranırlardı; aksi takdirde Zeyd onları sertçe uyarırdı (a.g.e., a.y.). Meclisinde hadis rivayeti sona erince gereksiz sorulara meydan vermeden kalkar giderdi. Zayıf ve güvenilir kişilerden hadis rivayet etmeyen Zeyd kendisine hadislerinin isnadını soran birine, "Biz sefihlerle oturup kalkmaz ve onlardan ilim almazdık" diye cevap vermiştir (a.g.e., X, 16). Mürselleri zayıf sayılan kişilerden olan Zeyd'in rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer almış, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde ondan gelen 200'den fazla hadis zikredilmiştir. Medine'nin fakihî olarak da bilinen Zeyd bir dönem Mekke-Medine yolu üzerindeki Ma'din-i Benî Süleym'de yöneticilik yaptı ve Emevî halifeleri Ömer b. Abdülazîz ile II. Velîd'in danışma meclislerinde bulundu (İbn Asâkir, XIX, 276). Zeyd b. Eslem 136 yılı Zilhicce ayının ilk on günü içinde (Haziran 754) vefat etti.

Zeyd'in lugat ilmine de ilgi duyduğu ve Arapça'nın inceliklerine vâkıf olduğu bilinmektedir. Hadiste sika kabul edilen Zeyd'in hâfızasının biraz zayıf olması ve Ubeydullah b. Ömer'in onu tefsirde re'ye çok müracaat etmekle suçlaması (İbn Hacer, III, 396-397) onun zabt ve adâletine zarar verecek nitelikte değildir. Ayrıca re'y ile tefsire olumlu yaklaşan müfessir sahâbî ve tâbiiler de vardır. Onun Kur'an ilimlerine ve tefsire yardım edecek hadis, fıkıh ve lugat gibi disiplinlerde yetkin kişiliği de göz önüne alındığında re'y ile tefsirin aslında temel İslâmî bilgilerle desteklenen ve temellendirilen bir gayret olduğu söylenebilir. Diğer taraftan Zeyd'in re'yinin bid'at anlamında bir re'y kabul edilmesine dair hiçbir görüş nakledilmemiştir. Mâlik b. Enes'in tefsir alanında kendisinden faydalandığı Zeyd b. Eslem'e ait bir tefsirin bulunduğu söylenmektedir (Miz-zî, X, 17; Zehebî, *Tezkiretül'l-huffâz*, I, 133). Oğlu Abdurrahman tarafından rivayet edildiği bildirilen ve çeşitli eserlerde kendisinden nakiller yapılmış olan bu tefsirin önemli bir bölümünün Zeyd b. Eslem'den birçok nakilde bulunan Taberî'nin *Câ-*

mi'u'l-beyân'ında ve Ferrâ el-Begavî'nin *Me'âlimü't-tenzil*'inde yer aldığı anlaşılmaktadır. Çağdaşları ve öğrencileri tarafından çok sevilip sayılan Zeyd b. Eslem, hayatı boyunca faydasız işlerle uğraşmaya ve anlamsız sözler söylememeye özel bir önem vermiştir. Ona göre bu özellik peygamberlerin niteliklerindedir. Kendisi heybetli bir görünüme sahipti, alçak gönüllü ve insanlara karşı hoşgörülüydü. Günahkârlara Allah'ın rahmetini hatırlatarak ümit vermeye çalışır, ancak günahların alışkanlık haline getirilmesini asla tasvip etmezdi. Bilgi noksanlığı yüzünden ibadet sırasında yanlış yapanların çabalarını makbul sayar ve onları kınamamak gerektiğini söylerdi.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (nşr. Ali M. Ömer), Kahire 1421/2001, VII, 507, 591-592; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, III, 387; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Beyrut 1984, I, 49; III, 25, 209; IV, 23, 94, 205, 221, 259; VIII, 55; XIX, 34; XXIII, 82; XXV, 102; XXVII, 11, 64, 70, 157; XXVIII, 155, 165; XXIX, 24, 41, 170, 199; İbn Hibbân, *eş-Si-kât*, IV, 246; Ebû Nuaym, *Hilye*, III, 221-229; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), XIX, 274-295; Miz-zî, *Tezhibü'l-Kemâl*, X, 12-17; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, V, 316-317; a.m.f., *Tezkiretül'l-huffâz*, I, 132-133; İbn Hacer, *Tezhibü't-Tezhib*, III, 395-397.

MUHAMMED FATİH KESLER

ZEYD b. HÂRİSE

(زيد بن حارثة)

Ebû Üsâme Zeyd b. Hârise
b. Şerâhil (Şürahbil) el-Kelbî
(ö. 8/629)

Resûl-i Ekrem'in evlâtlığı
ve âzatlısı.

Bi'setten otuz beş yıl kadar önce doğdu. Aslen Yemen menşeli Kelb kabilesindedir. Hz. Peygamber'den sadece on yaş küçük olduğu halde evlâtlığı olmasından dolayı önceleri Zeyd b. Muhammed diye anılırdı. Ancak evlâtlıkların öz babalarının adıyla anılmasını emreden âyet (el-Ahzâb 33/5) indikten sonra babası Hârise'nin adıyla anılmaya başlandı (Müslim, "Fezâ'ilü's-şâhâbe", 62). Resûlullah tarafından çok sevildiği için "hibbû Resûlillâh" lakabıyla tanınırdı. Câhiliye döneminde henüz çocukken annesi Su'dâ ile birlikte Benî Ma'n'daki akrabalarını ziyarete giderken Benî Kayn mensupları tarafından kaçırıldı ve Ukâz panayırında köle olarak Hz. Hatice'nin yeğeni Hakîm b. Hizâm'a satıldı. Hakîm onu Mekke'ye götürdü ve halası Hatice'ye, Hz. Hatice de Resûlullah'a hediye etti. Diğer

bir rivayete göre ise Zeyd'i kaçırılanlar Mekke'nin Bathâ semtinde satmak istediklerinde Hz. Peygamber kendisini görmüş ve Hatice'ye onu satın almasını tavsiye etmiş, o da satın alıp Resûl-i Ekrem'e hediye etmiştir. Zeyd'in kabilesinden hac için Mekke'ye gelenler kendisini görüp tanıdılar ve dönüştürme durumunu ailesine bildirdiler. Babası Hârise ile amcası Kâ'b (bazı rivayetlere göre ağabeyi Cebele) yanlarına Zeyd'in fidyesini de alarak Mekke'ye geldiler, Resûl-i Ekrem'den onu geri istediler. Resûlullah, Zeyd'i ailesiyle görüşürdü ve dilerse kendileriyle gidebileceğini söyledi. Fakat Zeyd, Resûlullah'ın yanında kalmayı tercih etti. Bu olaydan sonra Resûl-i Ekrem, Zeyd'i Kâbe'nin bitişiğindeki Hicr mevkiine götürüp, "Şahit olun, Zeyd benim oğlumdur, o benim mirasçım, ben de onun mirasçısıyım!" dedi ve ardından onu âzat etti.

Hz. Peygamber'den hiç ayrılmayan Zeyd onun risâletini ilk tasdik edenlerdendir; hatta bazı rivayetlere göre erkeklerden ilk müslüman olan kişidir. Resûl-i Ekrem'in Tâif yolculuğunda Zeyd de beraberdi. Tâifliler, Resûl-i Ekrem'i dinlemeyip şehirden çıkardıkları sırada üzerlerine atılan taşların Peygamber'e isabet etmemesi için Zeyd kendi vücudunu ona siper etti ve yaralandı. İslâm'ın ilk yıllarında Mekke'de Resûlullah tarafından Hz. Hamza ile kardeş ilân edildi. Hz. Hamza savaşa gitmeden önce öldüğü takdirde ne yapacağını Zeyd'e vasiyet ederdi; şehid olacağı Uhud günü de ona vasiyette bulunmuştu. Medine'ye hicretten sonra Zeyd bir süre Sa'd b. Hayseme'nin "beytü'l-uzzâb" (bekârlar evi) denilen Kubâ'daki evinde misafir oldu ve Üseyd b. Hudayr ile kardeş ilân edildi.

Zeyd b. Hârise Bedir, Uhud, Hendek gazvelerine, Hudeybiye seferine ve Hayber'in fethine katıldı. Bedir zaferinin müjdesini Hz. Peygamber'in devesi Kasvâ'ya binerek Medine'ye o ulaştırdı. Hendek Gazvesi'nde muhacirlerin sancaktarı idi. Karede Seriyyesi, Süleym kabilesi üzerine düzenlenen Cemûm, ayrıca İs, Taref, Hismâ (Benî Cüzâm), Ümmü Kirfe (Benî Fezâre), birinci Vâdilkurâ, Medyen ve ikinci Vâdilkurâ seriyeleri onun kumandanlığında yapıldı. Hicretin 6. yılının Rebülelvel ayı başında (Temmuz 627), Kureys'in müttefiki olup Hendek Gazvesi'ne 700 kişilik bir kuvvetle katılan Benî Süleym kabilesini cezalandırmak üzere Cemûm'a gönderildi ve kabilesinin üzerine baskın düzenleyerek çok sayıda esir ve ganimet elde etti. Ümmü Kirfe seferinden dönüşünde Resûl-i Ekrem'in ona sarılıp öptüğü rivayet edilir. Selevân ve Müreysî gazvelerinde Resûlul-